

УДК 159.943.2

Каньоса Н. Г.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглядається проблема самореалізації особистості, її мотивація до обрання педагогічної спеціальності, ВНЗ; питання свідомого обрання майбутньої професії; становлення фахівця у процесі учбово-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: *учбово-професійна самореалізація, самоактуалізація, становлення фахівця, професійно-особистісне, професійне самовизначення.*

У підготовці майбутнього фахівця виділяють два аспекти: професійний та особистісний, які настільки взаємообумовлені та взаємопов'язані, що утворюють єдину проблематику професійно-особистісного проектування та становлення функціональної особистості спеціаліста. Виділення професійного та особистісного аспектів самореалізації представлено акмеологічним підходом до дослідження даного феномену і відображене у працях А.А.Бодальова, А.А.Деркача, В.Г.Зазикіна, Н.В.Кузьміної, А.А.Реана та ін. Зокрема, в акмеології досить чітко розроблені моделі професійної освіти людини (Є.Н.Богданов, А.А.Деркач, Н.В.Кузьміна, А.А.Реан, Л.Г.Лаптев, А.К.Маркова, В.Г.Михайловський, Л.Е.Орбан, І.Н.Семенов, А.П.Ситніков та ін.).

Акмеологічний, тобто спрямований на оптимізацію, ефективність, характер дослідження проявляється у використанні рівневої стратегії, у стратегії виділення різноманітних чинників і простеження їх прямого або багаторазового опосередкованого впливу.

Акмеологічний підхід дозволяє розглядати питання свідомості особистості у професійній діяльності на різних вікових етапах онтогенезу особистісної зрілості спеціаліста: від професійного самовизначення, одержання професійної освіти до самоактуалізації у професійній діяльності і розвитку творчої індивідуальності спеціаліста, який володіє оптимальним рівнем розвитку професійної самосвідомості.

Професійна самосвідомість розглядається як самостійна психолого-акмеологічна категорія, як система, що розвивається, як особистісне утворення, притаманне конкретному суб'єкту діяльності [3]. Проявом професійної самосвідомості є особистісні якості, які переломлюючись через професійні знання, демонструються в ситуації професійного життя.

Професійне самовизначення і навчання стають провідною проблемою особистості зі старшого підліткового і юнацького віку, який є одним із центральних періодів формування самосвідомості. Тому є сенс говорити про формування професійної самосвідомості як центрального утворення особистості у цьому віці.

Своєрідність і особливості акмеологічного підходу до проблеми особистісного становлення підростаючого покоління полягає також у вивченні динаміки особистості, яка росте, що передбачає розкриття роботи психологічних механізмів засвоєння і осмислення соціально-морального досвіду, того, як відбувається емоційно-моральне сприйняття досягнутого, чи живе людина зі своїми потребами, мотивами, як поєднує молода людина на етапі свого особистісного становлення те, чого вона хоче, з тим, що вона може і що потрібно суспільству.

Згідно з даними досліджень акмеологів, психолого-акмеологічні чинники – це основні причини, що мають характер рушійних сил, головні детермінанти професіоналізму (А.А.Бодальов, А.А.Деркач, В.Г.Зазікін, Н.В.Кузьміна та ін.). Психологічні чинники спрямовані на досягнення суспільно визнаного ефективного рівня професійної самосвідомості особистості; акмеологічні чинники – на розвиток особистості у професійній та учбовій діяльності, рух до вершин професіоналізму. Тому з точки зору системної методології, психологічні і акмео-

* © Каньоса Н. Г., 2012

логічні чинники є різнорівневими, хоча і належать до однієї системи. За даними Н.В.Кузьміної і А.А.Реана, психолого-акмеологічні чинники бувають трьох видів:

- об'єктивні, пов'язані із діяльністю людини в існуючій системі, яка й спрямовує її на досягнення значимих для системи результатів;
- суб'єктивні, пов'язані із особистісними передумовами професіоналізму – мотивацією, спрямованістю, здібністю, креативністю, ставленням (міра їх прояву пояснює суб'єктивні причини, що сприяють росту професіоналізму, або перешкоджають йому);
- об'єктивно-суб'єктивні, пов'язані з особливостями організації професійного середовища, професіоналізмом керівників, якістю управління системою.

З позиції системної методології можна структурувати їх на іншій підставі, виділяючи загальні, особливі, одиничні, – зазначає Л.Хабаєва [9].

А.А.Бодальов і Л.А.Рудкевич розділяють чинники, пов'язані із досягненням людиною «акме» на соціальні макро- і мікрочинники (мікросередовище) і психологічні характеристики особистості, які умовно можуть бути поділені на об'єктивні (що не залежать від людини, такі, як робота над собою, тобто активне прагнення до самовдосконалення).

Найважливішими психолого-акмеологічними чинниками, як показали проведені дослідження (А.А.Деркач, Н.В.Кузьміна), є потреба у досягненні, високі професійно-особистісні стандарти, рівень мотивації [3].

В.Д.Шадріков у дослідженні системогенезу професійної діяльності розглядав зв'язок професійної майстерності із різними чинниками, які, по суті, є психолого-акмеологічними. Серед них особливо виділялись – потреби особистості, рівень мотивації досягнення і соціальний престиж діяльності. Наприклад, престиж позитивно корелює з високою мотивацією (у тому числі досягненням, а не уникненням невдач), самооцінкою, упевненістю у завтрашньому дні, значимістю діяльності та її результатів.

Основний смисл виділення чинників полягає у створенні передумов для пізнання зв'язків між ними. Тому, щоб зрозуміти особливості формування професійної мотивації студентів педагогічного ВНЗ, слід виявити чинники цього процесу: виділити їх, прорангувати в міру значимості, дослідити у взаємозв'язку і взаємозалежності тощо.

Але, перш ніж перейти до розгляду чинників мотивації, слід згадати специфіку провідної діяльності в студентському віці. Традиційно вважається, що в цьому віці основною діяльністю є професійно-орієнтована учбова діяльність (чи учбово-професійна діяльність), яка обумовлює основні психологічні новоутворення в цьому віці (здібність до рефлексії, формування «Я-концепції» і життєвої програми) і всередині якої зароджуються елементи майбутньої професійної діяльності. Існують також думки, що в студентському віці можуть домінувати одна із трьох діяльностей: спілкування, пізнання і майбутня трудова. На відміну від провідної діяльності, їх називають «визначальними». Визначальна діяльність обумовлює внутрішню позицію молодого людини, особливості її ціннісних орієнтацій.

Цікаву модель розвитку діяльності і особистості студентів запропонував Г.В.Ікрін [5, с. 77]. Відповідно до трьох етапів (початковий, основний, заключний) професійного навчання, він виділяє три провідні діяльності: учбово-пізнавальну, учбово-дослідницьку, учбово-професійну. Ці види діяльності студентів характеризуються специфічними цілями, завданнями, способами виконання діяльності тощо. Такий підхід дає підстави припустити наявність не однієї загальної для всього етапу професійної підготовки провідної діяльності, а трьох вище названих, які підпадають під визначення «провідна діяльність» і несуть її характерні ознаки. При визначенні змісту діяльності на кожному із цих трьох етапів навчання виявляються новоутворення, які повинні характеризувати особистість студента.

Досліджуючи природу і генезу професійної самосвідомості, О.В.Москаленко виявила, що провідну роль у формуванні оптимуму професійної самосвідомості студента займає мотивація.

Л.Хабаєва додає, що у перелік значимих психолого-акмеологічних чинників професійного розвитку особистості також можна включити ті, які реально впливають на учбові досягнення

студентів ВНЗ: потреба у досягненнях, престиж знань; особистісно-ділові, професійно-значущі якості; потенціал особистості, в тому числі високі професійно-особистісні стандарти, прагнення до знань, до розширення свого кругозору; особливості мотивації учбової діяльності студентів, рівень її розвитку. Перераховані чинники, наголошує Л.Хабаєва, володіють яскраво вираженою психологічною специфікою, що, безумовно, дозволяє стверджувати необхідність всебічного дослідження професійної мотивації особистості студента ВНЗ [9].

Зауважимо, що в системі навчання у ВНЗ під професійною мотивацією розуміють: сукупність чинників і процесів, які, відображаючись у свідомості, спонукають і спрямовують особистість до вивчення майбутньої професійної діяльності [6]. При цьому, під мотивами професійної діяльності розуміється усвідомлення предметів актуальних потреб особистості (одержання вищої освіти, саморозвитку, самопізнання, професійного розвитку, підвищення соціального статусу і т.д.), що задовольняються за допомогою виконання навчальних завдань і спонукають до вивчення майбутньої професійної діяльності.

Психолого-акмеологічна стратегія сучасної системи вищої освіти полягає в тому, щоб забезпечити посилення професійної мотивації і професійної діяльності майбутнього спеціаліста, стимулювання творчого потенціалу, розвиток інтелектуальних, емоційних, вольових і духовних якостей, диференціацію «Я-концепції», поглиблене осмислення і переосмислення ним вітчизняного і зарубіжного досвіду, його творче перетворення й адаптацію до нових умов.

Учбово-професійна мотивація виступає як внутрішній рушійний чинник розвитку професіоналізму і особистості, так як тільки на основі її високого рівня формування можливий ефективний розвиток професійної освіченості, культури особистості і успішна самореалізація.

Представники концепції професійної самосвідомості молоді (А.В.Поляков, С.Н.Чистякова, Л.Хабаєва та ін.) вважають, що професійне самовизначення, професійний розвиток особистості на всіх етапах навчання здійснюється за допомогою процедур самоаналізу поведінки, психологічних властивостей особистості, свідомої постановки питань професійного розвитку, кар'єрного розвитку у майбутній професійній діяльності тощо [7; 9].

У зв'язку з цим вирішальне значення має розвиток різноманітних взаємопов'язаних умінь мотиваційного компонента професійної самосвідомості особистості, таких як: 1) аналіз внутрішнього зв'язку системи «потреба – мотив – мета»; 2) переформулювання суб'єктної системи потреб і мотивів у відповідності із соціальним запитом; 3) усвідомлення нової суб'єктної системи потреб і мотивів як особистісно значущих; 4) незалежність від референтної групи у суб'єктному плані; 5) досягнення у процесі самоактуалізації самототожності і високого рівня професійної майстерності [9].

Зміст формування професійної мотивації особистості студента ВНЗ, на думку Л.Хабаєвої, може бути визначений за трьома основними напрямками:

- а) формування потреб і мотивів професійного розвитку;
- б) формування знань, умінь і навичок самостійної діяльності по самовихованню і саморозвитку;
- в) оцінка професійних здібностей і можливостей, порівняння їх із образом бажаного результату (предметом, метою), планування змін у системі мотивації досягнення [9].

Якщо особливості самореалізації, самоактуалізації як показника особистісного розвитку досліджуються на сьогодні і в філософії, і у психології, і у педагогіці [2], то окремі проблеми специфіки її формування (саме в майбутніх педагогів) представлені науковими дослідженнями незначно. Зокрема, особистісний аспект самореалізації студента розглядається як важлива складова майбутньої професійної діяльності психолога. Ю.Г. Долинська, аналізуючи феномен самоактуалізації особистості майбутнього практичного психолога в цілому, наголошує, що це становлення у процесі професійної підготовки таких сторін особистості, які є першочергово необхідними для реалізації професійних завдань: самосприймання, міжособистісної чутливості, цінностей, пізнавальних потреб і креативності. І.П. Краснощок [7], досліджуючи особистісну самореалізацію майбутнього вчителя у навчально-виховному середовищі педагогічного універ-

ситету, звертає увагу на особливу значимість активної життєвої позиції студента, яка може ефективно формуватися лише у тісному взаємозв'язку виховання та самовиховання, в активному постійному прагненні самої особистості до швидшого досягнення вищих рівнів самореалізації, у потребі в саморозвитку. Вона також зазначає, що поняття «особистісна самореалізація» фіксує стан розвитку «соціальності» особистості майбутнього фахівця за допомогою характеру, спрямованості його діяльності на реалізацію суспільних ідеалів. Межа кожної із названих сфер особистісної самореалізації умовна і її можна виокремити лише на рівні теоретичного аналізу. Тобто, особистісна самореалізація майбутнього спеціаліста знаходить свій вияв у двох умовних станах – як рівень розвитку самоствердження особистості і як умова самоствердження. У процесі розвитку особистості майбутнього вчителя відбувається перетин цих характеристик особистості й на емпіричному рівні вивчення становлення особистісної самореалізації майбутнього вчителя має зв'язок із дослідженням особливостей соціально-професійної діяльності [7].

Індивідуальний досвід у контексті особистісної самореалізації вивчався О.І.Шрамко, яка вказує, що від рівня розвинутої особистості значною мірою залежать і її досвід, і її здатність реалізовувати себе. Авторка робить висновок, що основою формування та реалізації індивідуального досвіду є діалектична єдність достатньо зрілих форм структурного розвитку особистості, її біопсихічної та соціально-духовної цілісності, концентрованої у понятті «індивідуальність» і усталеної системи саморозвитку «Я», що забезпечує автономність самоздійснення.

Зокрема, серед зовнішніх чинників І.І.Чхеайдр виділяє матеріально-економічні умови (певний матеріальний достаток, який дозволяє особі мати більше вільного часу для свого розвитку), соціально-педагогічні умови (наявність хороших викладачів, бібліотек, закладів мистецтв та ін.), соціально-психологічні умови (існування певної референтної групи, що забезпечує взаємодопомогу і дух змагання).

Дослідження феномену самореалізації (самоактуалізації) особистості майбутнього педагога здійснювалися або на рівні узагальненому (в цілому) [2, с. 4], або лише з боку особистісного. Аспект професійної самореалізації студентів вищого педагогічного закладу (інституту, університету) представлений у наукових дослідженнях недостатньо, хоча й акцентується взаємозв'язок, взаємовплив, взаємозалежність особистісного і професійного у процесі самоактуалізації (самоактуалізації) особистості.

З одного боку, всі, хто бере участь у підготовці майбутніх фахівців-професіоналів, чітко усвідомлюють і розуміють, що найвизначальнішою умовою формування і розвитку особистості дитини є здатність і прагнення до саморозвитку особистості вчителя (психолога, педагога, викладача). Л.М.Мітіна, аналізуючи альтернативні підходи авторитарної та гуманістичної педагогіки, наголошує, що питання про пріоритети вчителя над учнем чи навпаки повинне вирішуватися в іншій площині, яка дозволяє бачити предмет з нової точки зору. Мається на увазі система «учитель – учень», яка постійно розвивається, де вчитель цілеспрямовано розвиває учня і сам відкритий новому досвіду, новим знанням. Вчитель має не лише створювати оптимальні умови для розвитку позитивних потенцій кожного учня, але й сам бути активним, пристрасно захоплений пізнанням життя, людини, природи, суспільства, і здатен захопити учня своєю пристрасстю. У цьому випадку говорять про особистісно-розвивальний підхід у навчанні. Процес розвитку і учня (студента), і вчителя (викладача, педагога, психолога) повинен йти синхронно, тільки в останніх цей процес починається набагато раніше, ще в стінах навчального закладу, коли, ще студентом, майбутній фахівець оволодіває соціальною роллю вчителя. Тому перед системою підготовки спеціалістів для закладів освіти стоять дві важливі проблеми, перша із яких пов'язана з інтелектуальним розвитком майбутніх фахівців, з оволодінням ними предметними знаннями, інноваційними технологіями практичної професійної діяльності. Друга проблема пов'язана із соціалізацією студентів, із їх уходженням у роль педагога (психолога) та індивідуалізацією цього процесу. Неодмінною умовою такого роду соціалізації та індивідуалізації є розвиток у студентів потреби в обраній професійній діяльності і формування у нього уявлень про себе як про компетентного вчителя (Р.Бернс, Р.С.Немов, Л.М.Мітіна та ін.).

З іншого боку, сучасні умови життя суспільства, запиту практики у відповідних спеціалістах ставлять педагогічний навчальний заклад у ситуацію підготовки необхідних фахівців на

умовах державного замовлення і за контрактом. Часто вибір педагогічного закладу як певної сходинки у професійному самовизначенні і становленні пов'язаний не із внутрішніми потребами, нахилами, бажаннями, інтересами, здібностями, а залежить від суто зовнішніх умов і чинників: місця розташування ВНЗ, розміру плати за навчання, престижу даного закладу, легкістю вступу саме у цей ВНЗ, наявності (відсутності) конкурсу тощо. Крім того, сам ВНЗ зацікавлений у тому, щоб до нього вступали якомога більше абітурієнтів, особливо на умовах контракту, бо це є основним джерелом матеріально-фінансової бази навчального закладу. Як же вирішити основну суперечність сучасної вищої освіти: за відсутності внутрішньої мотивації (або недостатньому рівні її розвитку) в абітурієнта до обраного фаху забезпечити запити практики компетентним фахівцем-професіоналом, який був би здатним успішно вирішувати основні завдання формування і розвитку підростаючого покоління?

Аналізуючи цю суперечність не варто брати до уваги рівень успішності абітурієнтів при вступі у педагогічний заклад, а також їх вольові якості, це слід враховувати лише у процесі організації навчально-виховного процесу як індивідуальні особливості. Разом з тим слід акцентувати увагу на мотиваційному компоненті готовності до навчання у педагогічному закладі, бо при його сформованості більш успішно піддаються корекції інтелектуальна і вольова сфери. Якщо ж даний компонент не сформований, процес професійного самовизначення відбувається стихійно, ситуативно, під тиском інших на фоні неадекватності чи незрілості Я-концепції, то питання слід розглядати глибше: з одного боку, доцільно скоректувати внутрішню позицію студента, а з іншого – сприяти формуванню мотивів професійної самореалізації ще на етапі оволодіння майбутньою професією, бо саме це може забезпечити саморозвиток особистості, її самореалізацію, яка відображає бажання творити і перетворювати.

Положення про те, що майбутньому педагогу (психологу, вчителю) необхідно оволодівати принципом саморозвитку, інакше він не зможе допомогти іншим у цьому процесі, розглядалося в роботах як зарубіжних (Г.Олпорт, А.Маслоу, К.Роджерс, Е.Фром, Р.Бернс, К.Левін та ін.), так і вітчизняних психологів (Б.Г.Ананьєв, Г.М.Андреева, Л.І.Божович, С.Б.Каверін, А.Г.Ковальов, І.С.Кон, О.М.Леонтьєв, Д.О.Леонтьєв, А.І.Липкіна, А.К.Маркова, В.С.Мерлін, Л.М.Мітіна, В.В.Москаленко, В.Ф.Моргун, А.Б.Орлов, Ю.М.Орлов, А.В.Петровський, В.В.Столін, О.В.Шорохова, А.І.Щербаков та ін.).

На сьогодні існує дві тенденції у психологічній науці щодо процесу підготовки майбутніх фахівців. Одна із яких пов'язана з новими технологіями у навчанні (В.В.Давидов, Л.В.Занков, А.М.Матюшкін, С.Д.Максименко, В.В.Рубцов, Л.М.Фрідман, Д.Б.Ельконін та ін.), інша – з особистісно розвивальними стратегіями, які реалізуються у стосунках між людьми (М.М.Бахтін, А.А.Бодальов, А.Ф.Лазурський, О.М.Леонтьєв, Б.Ф.Ломов, В.М.Мясищев, Л.М.Мітіна, А.В.Петровський та ін.). Слід визнати, що обидві тенденції є досить актуальними на сучасному етапі розвитку вищої школи потребують належного застосування, особливо це стосується останньої.

На нашу думку, в розвитку особистості майбутнього фахівця детермінує потреба в учбово-професійній самореалізації, яка має мотиваційне вираження, тобто опредмечується у мотивах учбової і професійної самореалізації. Учбово-професійна самореалізація студента – це випробування і розгортання потенційних можливостей індивіда у процесі оволодіння і виконання ним учбово-професійної діяльності. Учбово-професійна самореалізація є складовою самореалізації особистості загалом. Мотиви (учбової і професійної) самореалізації є чинником тієї діяльності (учбової чи професійної), у якій прагне реалізувати себе індивід упродовж життя і навчання у ВНЗ. Професійна діяльність можлива за цілеспрямованої активності індивіда. Активність визначає діяльність, тобто є рушійною силою, джерелом пробудження в людині її «дрімаючих потенціалів». Активність, за висловом К.О.Абульханової-Славської, «... здійснюючись особистістю в дієвому плані життя, ... набуває форми самореалізації» [1].

Хоча поняттю «учбово-професійна самореалізація» в сучасних дослідженнях приділяється мало уваги, однак окремі її аспекти відображені у вивченні таких явищ як «професійне самовизначення», «професійне становлення», «готовність до професійного самовизначення»,

«професійна діяльність» тощо. Кожне із цих понять обов'язково включає в себе особистісний компонент, представлений мотиваційним блоком.

Аналізуючи вікову динаміку самореалізації особистості, Л.А.Рудкевич і Є.Ф.Рибалко вказують на значимості визначення чинників, які впливають на розкриття творчих потенцій особистості. У цьому зв'язку Б.Г.Ананьєв надавав особливого значення становленню творчої особистості та індивідуальності, консолідації індивідних і суб'єктно-діяльнісних властивостей людини у процесі творчої діяльності, її соціальної орієнтації, де процес екстеріоризації і продуктивної діяльності є провідним. Ґрунтуючись на акмеологічних засадах вивчення особливостей самореалізації, Л.А.Рудкевич та Є.Ф.Рибалко наголошують, що ... в онтогенезі творчої особистості прослідковується переважання тієї чи іншої стадії у певний період життя, або, іншими словами, у різному віці творча особистість самореалізується різними шляхами [8]. Так, у період професійного навчання переважає підготовча стадія творчого процесу, коли накопичуються передумови і елементи майбутньої діяльності. Тривалість її залежить від ряду чинників: по-перше, професійна специфіка тієї чи іншої діяльності має різні терміни; по-друге, велику роль відіграють чинники середовища, які можуть сприяти або не сприяти навчанню і початку творчої діяльності; по-третє, має значення психологічна структура самого суб'єкта творчої праці. Автори також зазначають, що ... мотиваційна сфера виступає в якості внутрішнього чинника самореалізації творчої особистості. ... Мотивація стає не лише чинником творчої діяльності, вона сама перебудовується у процесі праці, залежно від її характеру. Тому мотиваційний «застій», редукція мотивів до творчості існує в осіб, життя яких насичене напруженою творчою працею. Мотиваційна структура творчої особистості, очевидно, стабілізується в юності і ранній дорослості, стаючи у другій половині життя толерантною до старіння» [8].

Отже, можна констатувати, що мотиви професійної самореалізації сприяють розвиткові творчої активності спеціаліста у майбутній професійній діяльності. Один із висновків, які роблять Л.А.Рудкевич і Є.Ф.Рибалко, вказує на те, що «творча самореалізація залежить від мотиваційної сфери особистості, від того, у якій мірі її спрямованість на творчість є домінуючою у структурі мотивів» [8].

В.І.Ковальов, досліджуючи проблему мотивів вибору професії, вказує, що формування професійних мотивів позитивно впливає на успішність професійної підготовки у ВНЗ. Більш успішно, наголошує вчений, вчать ті студенти, у яких бажання вибрати певну професію виникло задовго до вступу у ВНЗ. Тенденція раннього становлення професійних мотивів сприятлива для діяльності. Акцентуючи увагу на необхідності врахування мотиваційного критерію при відборі у ВНЗ, В.І.Ковальов зазначає, що знання особливостей мотивації дозволяє також вдосконалювати сам процес навчання залежно від розуміння важливості того чи іншого предмета для подальшої професійної діяльності [6].

Безперечно, наявність стійких професійних мотивів у абітурієнтів сприяє успішному оволодінню ними майбутньою професійною діяльністю. Проте, на сучасному етапі життя педагогічного ВНЗ відбір при вступі лише тих, у кого сформована мотиваційна спрямованість на професійну діяльність у закладах освіти, є великою «розкішшю». Перш за все сьогодні слід сприяти організації навчально-виховного процесу в педагогічному закладі таким чином, щоб допомогти кожному студентові розкрити ті грані власної особистості, які б дали можливість відчувати бажання, інтерес, задоволення від здійснення тієї професійної діяльності, яку вони обрали в силу різних обставин. Іншими словами, цілеспрямоване формування мотивів професійної самореалізації в умовах навчання у педагогічному ВНЗ забезпечить творчу професійну самореалізацію під час здійснення безпосередньої трудової діяльності.

Таким чином, вивчення проблеми особливостей психолого-акмеологічних чинників формування професійної мотивації студентів вищого педагогічного закладу можна розглядати як психолого-педагогічну проблему в тісному взаємозв'язку із різноманітними соціальними, економічними, етнічними, культурно-освітніми питаннями життєдіяльності суспільства.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности / К. А. Абульханова-Славская // Психология формирования и развития личности. – М., 1981. – С. 14–44.
2. Андреева Т. В. Самореализация личности представителей творческих профессий: половые различия / Т. В. Андреева // Психологические проблемы самореализации личности / под ред. А. А. Реана, Л. А. Коростылевой. – С. Пб. : Изд-во СПбГУ, 2009. – Вип. 2. – С. 203–216.
3. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : Изд-во Моск. психолого-социального института, 2004. – 752 с.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования : учебное пособие / Эвальд Фридрихович Зеер. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2003. – 478 с.
5. Икрин Г. В. Особенности учебной деятельности и профессиональное развитие личности студента : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 “Общая психология, психология личности, история психологи”. / Икрин Григорий Валентинович. – Пермь, 1998. – 20 с.
6. Ковалев В. И. Мотивы поведения и деятельности / В. И. Ковалев ; отв. ред. А. А. Бодалев – М. : АН СССР, Институт психологии, 1988. – 191 с.
7. Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала / [под ред. В. А. Бодрова]. – М. : Наука, 1991. – 234 с.
8. Рибалка В. В. Психологія праці особистості / В. В. Рибалка : навч.-метод. посібник. – К. – Кременчук : ПП. Щербатих, 2006. – 76 с.
9. Хабаева Л. М. Психолого-акмеологические условия и факторы формирования профессиональной мотивации в структуре профессионального самовоспитания личности студента вуза [Электронный ресурс] / Лариса Муратовна Хабаева. – Режим доступа : <http://www.viu-online.ru/science/publ/bulletin7/page8.html>

The article deals with the problem of self-identity, of choosing the pedagogical profession, University; the problem of the conscious choosing of a future profession; the problem of becoming a specialist in the process of educational and cognitive activity.

Key words: *educational and professional self-realization, self-actualization, becoming a specialist, professional and personal, professional identity.*

УДК 37.013(477) «18-19»(018)

Кучинська І. О.*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ІДЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У статті зроблена спроба проаналізувати основні напрям розвитку ідей громадянського виховання учнівської молоді в умовах сьогодення

Ключові слова: *напрямок, розвиток, ідеї, громадянське виховання.*

Цілком очевидно, що проблематика розвитку ідей громадянського виховання учнівської молоді в Україні завжди знаходилась у центрі уваги педагогічної громадськості (М. Костомаров, М. Драгоманов, Б. Грінченко, І. Франко, М. Грушевський, С. Русова, І. Огієнко, Г. Ващенко, С. Ананьїн, В. Дурдуківський, О. Залужний, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.). Зауважимо, що ретроспективний аналіз і виявлення перспективних ідей і концептуальних положень щодо громадянського виховання (Див.: Кучинська І.О. Виховання громадянськості в Україні (друга половина XIX – XX ст.) : монографія / І.О. Кучинська, – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2009. – 196с.) дозволяє визначити можливі орієнтири його розвитку в сучасних умовах.

* © Кучинська І. О., 2012